

Türklerde Bayrağın Ölüm ve Yas Alameti Olarak Kullanılması

Cihad Cihan*
ORCID: 0000000188819229

Öz

Tarih boyunca birçok kültürde süre ve uygulanma biçimi bakımından yas âdetlerinde benzerlikler ve farklılıklar görülmektedir. Türklerde de ölüm karşısında diğer kültürlerde görülen bazı ortak yas âdetleri uygulanmıştır. Ancak Türklerde ölüm ve yas alameti olarak bayrağın halk âdetlerinde ve devlet geleneklerinde zengin bir kullanım farklılığı dikkat çekmektedir. Çalışmada yöntem olarak öncelikle Türk kültüründe bayrağın yeri ve önemine değinilmiştir. Daha sonra Türklerde ölüm ve yas alameti olarak bayrağın kullanımına dair bilgiler tespit edilmiştir. Bu inceleme sonucunda Türklerin İslam öncesi ve sonrasında savaş öncesi silahlara, ölenin çadırına, mezarına, evliya mezarlarına, türbelere, camilere, minarelere bayrak veya bez parçası astıkları; ölünün mezara bayraklı araba ile veya bayrak taşınarak götürüldüğü tespit edilmiştir. Tarihi veriler tahlil edildiğinde alp, bey, hükümdar ve velî gibi önemli kişilerin cenaze törenlerinde, mezarlarında tuğ ve bayrak kullanıldığı görülmektedir. Halktan insanların cenaze törenlerinde ve mezarlarında ise yaş ve ölüm şekline göre kullanılan çeşitli renklerde bezler dikkat çekmektedir. Türk halklarında bu renklerin kullanımında bazı ortak noktalar bulunmakla birlikte son dönemlerde bölgesel farklılıkların olduğu da anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Ölüm, Yas alameti, Tuğ, Bayrak

Gönderme Tarihi: 22/11/2021

Kabul Tarihi: 25/12/2021

*Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Afyon- Türkiye, ccihan@aku.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Cihan, Cihad. "Türklerde Bayrağın Ölüm ve Yas Alameti Olarak Kullanılması." *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8-4, 2021, ss.2019-2038.

The Use of the Flag as a Sign of Death and Mourning in Turks

Cihad Cihan*
ORCID: 0000000188819229

Abstract

There have been similarities and differences in terms of duration and practice in mourning customs among societies throughout history. When faced with death, Turks followed several joint mourning customs seen in other cultures. However, in Turkish folk customs and governmental traditions, the flag has frequently been used as a sign of death and mourning. As a method in the study; first, the place and importance of the flag in Turkish culture were mentioned. Later, information on the use of the flag as a sign of death and mourning in Turks was determined. As a result of this research, it was determined that the Turks hung flags or pieces of fabric on pre-war weapons, the tents of the deceased, the tombs of the saints, tombs, mosques, and minarets before and after Islam; It has been determined that the deceased was taken to the grave by a flagged car or by carrying a flag. When historical data is analyzed, it can be seen that tuğ and flag were used in the funerals and burials of prominent persons such as alp, bey, ruler, and velî. In the burial ceremonies and burial of the common people, the cloths of various colors used according to age and death draw attention. Although there are certain similarities in the use of these colors among Turks, it is recognized that there are regional differences in recent times.

Keywords: Turks, Death, Mourning Sign, Tuğ, Flag

Received Date: 22/11/2021

Accepted Date: 25/12/2021

---

*Associate professor, Afyon Kocatepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Afyon-Turkey, ccihan@aku.edu.tr

You can refer to this article as follows:

Cihan, Cihad. "Türklerde Bayrağın Ölüm ve Yas Alameti Olarak Kullanılması." *Academic Journal of History and Idea*, 8-4, 2021, pp.2019-2038.

Использование флага в знак траура у тюрков

ДЖИХАД ДЖИХАН*

ORCID: 0000000188819229

Резюме

На протяжении всей истории во многих культурах существуют сходства и различия в траурных обычаях с точки зрения продолжительности и проведения. Некоторые траурные обычаи, встречающиеся в других культурах, применялись и у тюрков. Однако существуют отличия использования флага тюрками в народных обычаях и государственных традициях. В качестве метода в исследовании в первую очередь упоминалось место и значение флага в тюркской культуре. Позднее были установлены сведения об использовании флага в знак траура у тюрков. В результате этого исследования было установлено, что до и после Ислама тюрки вешали флаги или куски ткани на оружие до начала войны, на шатер, могилы усопших, гробницы святых, мечети, минареты; умершего доставляли на кладбище либо на повозке с флагом, либо в сопровождении флага. При анализе исторических данных видно, что флаг и хоругвь использовались в похоронных церемониях таких важных людей, как беки, правители и вельи. В похоронных церемониях простых людей обращают на себя внимание ткани различных цветов, используемые в зависимости от возраста и смерти. Наряду с некоторыми общими моментами в использовании этих цветов среди тюркских народов, в последнее время появились и региональные различия.

Ключевые слова: тюрки, смерть, траур, хоругвь, флаг

Получено: 22/11/2021

Принято: 25/12/2021

---

*доцент, Университет Афьон Коджатеппе, факультет искусств и наук, исторический факультет, Афьон, Турция, ccihan@aku.edu.tr

Ссылка на статью:

Cihan, Cihad. "Türklerde Bayrağın Ölüm ve Yas Alameti Olarak Kullanılması." *академическая история и мысль*, 8-4, 2021, сс.2019-2038.

Giriş

Genellikle “ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi” şeklinde tanımlanan ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki algılama, inanış ve uygulamalar kültürden kültüre, devirden devire değişmektedir. Ölümün bir geçiş olarak görüldüğü, bedenini veya ruhun çeşitli biçimlerde hayatını sürdürdüğü inancının yanı sıra ölümü kesin bir son şeklinde kabul eden inanışlar da vardır.¹

Yas (matem) büyük felâketlerden veya sevilen bir kimsenin kaybedilmesinden duyulan derin üzüntüyü ifade eder. Yas, süresi ve uygulanma biçimi bakımından kültürden kültüre değişiklik göstermekle beraber üzüntüyü ifadede herkes için aynı olan belirli davranış biçimleri söz konusudur. Eğlence sayılabilecek etkinliklerden kaçınmak, ağlamak ve yas tutmak, kendi kendini özellikle yanaklarını dövmek, oturup kalmak, sessizliğe bürünmek, başına toprak atmak, çamur sürmek, elbiselerini yırtmak, siyah veya beyaz elbiseler giymek, elbiseyi ters giymek, yüzünü örtmek, saçlarını kesmek veya saçını sakalını uzatmak, yemekten içmekten kesilmek, ağıt yakmak, ölenin kabri üzerinde kurban kesmek yası belirten başlıca hareket şekilleridir.²

Eski Türklerde de ölüm karşısında duyulan acıyı büyük bir teessürle dışa vurma yaygın ve ortak bir tavır olarak kendini göstermektedir. Çin kaynakları yas tutan Türklerin bağıra çağıra ağladıklarını, saçlarını başlarını dağıttıklarını, elbiselerini yırttıklarını haber vermektedir. Saç kesme ve yüzü yaralama Hunlarda da mevcuttu. Göktürkler yas tutarken saçlarını keser, kulaklarını ve yüzlerini bıçakla çizip yaralardı. Kırgız-Kazakların yas tutma tören ve âdetleri de Göktürkler ve Oğuzlardakine benzemektedir. Yas âdetlerinden biri de ölenin atının kuyruğunun kesilmesidir. Diğer taraftan karalar giyinmek, elbiseyi ters giymek, başı açık tutmak veya siyah mendil bağlamak, yaslı çadıra bayrak asmak Türk matem alâmetlerindedir.³

Türklerde bayrağın ölüm ve yas alameti olarak zengin bir kullanımı görülmektedir. İslam öncesi ve sonrasında bir devamlılık halinde ölenin çadırına, evine, mezarına, evliya

¹ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 32.

² Ömer Faruk Harman, “Matem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 127; Mustafa Çağrı, “Câhiliye Döneminde ve İslâm’da Matem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 128.

³ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, Kayseri 1998, s. 87-88.

mezarlarına, türbelere, camilere veya minarelere bayrak asıldığı, ölünün mezara bayrak taşınarak veya bayraklı araba ile götürüldüğü tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu uygulamanın temelinde Türklerdeki bayrak anlayışı yer almaktadır. Bu sebeple Türklerde dinî mahiyeti olan bayrak kavramına kısaca değinmekte yarar vardır.

1. Türklerde Bayrağın Yeri ve Önemi

Bayrak, Türkçede tanınmış alpların savaşlarda taşıdıkları mızrağın adıdır. Türk kahramanlarının en eski devirlerde, yaban öküzünün (yak) daha sonra atların kuyruğundan ve sonraları ipekten yapılmış bir alameti silahlarının ucuna taktıkları çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmut'un *beçkem* kelimesiyle tanımladığı bu alamet ipekten veya yaban öküzü kuyruğundan yapılırdı. Savaş gününde kahraman kendini bununla tanıtır. Oğuzlar bunu *berçem* diye adlandırıyorlardı.⁴ Semantik bakımından sancak kelimesi de aynı anlamdadır. Perçem, kutas, muncuk, çalış, tuğ ve sancak kelimeleri de az çok fark ile aynı mefhumu ifade eder. Bunlardan bazılarının hususi bir mana almaları daha sonraki devirlerde gerçekleşmiştir.⁵

İlk önce alplara mahsus olan bu alamet, doğal olarak alpların başı olan hükümdarlarda da bulunurdu. Devlet mefhumu ve teşkilatı kuvvetlendikçe hükümdarların şahsi alametleri, devletin haiz olduğu yüksek hâkimiyetin bir sembolü olmuştur.⁶ Nitekim Göktürk kağanlarının en önemli hâkimiyet sembollerinden birisi de kurt başlı tuğlarıydı. Bu kurt başlı tuğlar kağan otağlarının (çadır saray) girişine dikiliyordu.⁷ Bayrak en son olarak millî iradenin tecellisinden doğan yeni devlet teşekküllerinde sadece devlet hâkimiyetinin değil aynı zamanda millî varlığın da remzi, timsali haline gelmiştir.⁸

Kaşgarlı Mahmut'un eseri *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tuğ, davul (kös), bayrak ve sancak aynı anlamlarda kullanılmakta ve bağımsızlık alâmeti olarak kabul edilmektedir. Bu eserde *batrak* şeklinde yazılan bayrak kelimesi “*ucunda ipek parçası bulunan sırık, savaş gününde savaşçı kendisini onunla tanıtır*” şeklinde açıklanmaktadır.⁹ Bu ifadeden bayrağın savaşçı sınıfın yani alpların şahsi bir alâmeti olduğu anlaşılmaktadır.

Türkçede bayrak kelimesinin aslı olan *batrak* (*batırak*) kelimesi eski Türklerde bayrağın da bir silâh olarak doğup geliştiğini göstermektedir. Savaşlarda mızrağın

⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, (haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 211.

⁵ M. Fuad Köprülü, “Bayrak”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1979, s. 401-402.

⁶ M. F. Köprülü, a.g.m., s. 402.

⁷ Hayrettin İhsan Erkoç, *Eski Türklerde Devlet Teşkilâtı (Gök Türk Dönemi)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 67.

⁸ M. F. Köprülü, a.g.m., s. 402.

⁹ Kaşgarlı Mahmud, a.g.e., s. 203, 292, 399-400.

terkedilmesinden sonra bu tür silâh-alemler silâh özelliklerini kaybetmişler ve uçlarına genellikle alev dili (flame) biçiminde, üzerleri armalı veya düz kumaş parçaları takılmış birer sembolik mızrak şeklinde flama ve bayraklara dönüşmüşlerdir. Nitekim bugün “bayrak direği” anlamında kullanılan “gönder” kelimesi de aslında “kargı, mızrak” demektir.¹⁰

Türklerde bayrak anlayışının kökleri, çok eski din ve devlet inanışlarının temellerinde yatar. Bayrak ve din, Türklerde başlangıçtan beri iç içe geçmiş iki kavramdır. Türkler kendi hayallerinde, yere batırılan bayraklarının yerin derinliklerinden, göğün sonsuzluğuna kadar uzanıp kutsallaştığını, ay ile güneşe kadar ulaştığını, bayraklarının şimşek, yıldırım ve rüzgârla ilişki kurduklarını düşünmüşlerdir. Türk devletlerinde tuğ «din-savaş-tuğ» gibi üçlü düşünce ve inanış düzeninin potası içinde erimiş ve birleşmiştir. Bu üçünü, birbirinden ayırarak ayrı düşünebilmek mümkün değildir. Devlet ve ordu ise bu düşünce potasını çevreleyen ve pratik hayata uygulayan birer düzen halinde görülmüşlerdir. Bayrak merasimi, bundan dolayı Türklerde devlet, topluluk ve aile içinde vazgeçilemez bir din, gelenek ve sosyal vazife olarak binlerce yıldan beri uygulanı gelmiştir. Bayrak veya tuğ için yapılan törenler, daha çok bir dinî gereği yerine getirme, bir uğur bulma arayışı veya mistik ihtiyaçları doyurma amacına yöneliyordu. Devletteki bayrak merasiminin ise daha yüce ve daha büyük emellere yöneldiği görülmektedir. Savaş ilanı tuğ veya bayrak merasimi ile başlıyordu. Tuğ ve bayrağa saç veya kurban sunma ile geleneklere bağlı çeşitli törenlerden sonra, savaş andı yapılmış oluyordu.¹¹ Mesela Göktürklerle ait Yama’yla ilgili köken mitinde Tanrı’yı temsil ettiğine inanılan bir tuğa kutsallık atfedilmesi ve kurban sunulması geleneği görülmektedir.¹²

Türk halk kültüründe de bayrak, dinî ve mistik boyutu olan bir olgudur. Dinî boyutu İslâm öncesi dönemi de kapsamaktadır. Bayrak, Türk halklarında sadece sembol değil, aynı zamanda bir anlaşma aracıdır. “Bayrak kaldırma, bayrak asma, bayrak sallamak, bayrak açmak, bayrak göstermek, bayrak dikmek, bayrak indirmek” ayrı ayrı anlamları olan deyimlerdir. Bayrak konusunda halk kültürü ile devlet kültürü bütünleşmiştir. Bu bütünlüğü hayatın geçiş dönemleri ve ölümden sonraki safhada da görmekteyiz.¹³

Bayrağın en eski dönemlerden itibaren başka kültürlerde de varlığı bilinmektedir. Ancak Türklerdeki bayrak anlayışına yakın kullanılması özellikle Türkler ile temas etmiş komşu kültürlerde görülmektedir. Türkler ile çok sıkı siyasî ve medenî münasebetlerde

¹⁰ Sargon Erdem, “Alem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, s. 352.

¹¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. xxiv, 1.

¹² Hayrettin İhsan Erkoç, “Türk Mitlerindeki Motifler (VI-VIII)”, *Journal of Old Turkic Studies*, C. 1, S. 1, 2017, s. 43, 59-60.

¹³ Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırılmalı Halk İnançları Kodlar-Kültler-I*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s. 196, 182.

bulunan eski Çin’de gerek yak kuyruğundan yapılmış tuğların, gerek ipekli kumaştan yapılmış muhtelif renkte bayrakların kullanıldığını biliyoruz. Çin imparatoruna mahsus arabanın sol tarafına asılan *tuğ* (Çince tu), hükümdarlık alametlerindendi. Askerî kıtalara mahsus bayraklar, dinî merasimde ve bilhassa matem ayinlerinde kullanılan bayraklar vardı. Sâsâni ve Doğu Roma imparatorluklarında da çeşitli bayrakların mevcudiyeti ve bunların hukukî bir sembol ve askerî bir alamet gibi kullanıldıkları malumdur.¹⁴

2. At Kuyruğundan Tuğ Yapılıp Silaha ve Mezara Asılması

Türkler arasında çok yaygın olan yas âdetlerinden birisi de ölenin hayatta iken bindiği atın kuyruğunun bir kısmının ve yelesinin kesilmesidir. Her kavmin bir yaşayışı ve buna bağlı gelenekleri vardır. At kültürü ile tuğlar birbirlerine yakından bağlıdır. Atlı bozkır Türklerinin ailelerinden sonra, ikinci değerli varlıkları atları idi. Bundan dolayı Türk devletlerinde en önemli devlet sembolü at perçemleriyle donatılmış ve süslenmiş bayraklar olmuştur. Türk alpları ve onların başkomutanı olarak hükümdarlar savaştan önce atlarının kuyruklarından kestikleri perçemleri mızraklarının uçlarına asıyorlardı. Ölenlerin atlarının kuyruk veya yelesinden alınan perçemler, bir sırığa bağlanarak, mezarlarının üzerine dikiliyordu.¹⁵

Türklerde çetin savaşımlara girmek üzere hazırlanan savaşçılar, atlarının kuyruklarını örerek veya kesip tuğ yapmak suretiyle kendilerinin alp olduklarını, kendilerini ölüme adadıklarını ilan etmiş oluyorlardı.¹⁶ Kaşgarlı’nın eserinde *çermetti* kelimesi açıklanırken “*kahraman adam atının kuyruğunu ipekle ördürdü, bu kahramanların alametlerindedir*” denilmektedir.¹⁷ Pazırık kurganlarından çıkan atların kuyrukları kesik ve yelesinin de örülü olması, Türklerde bu uygulamanın çok eskilere uzandığını göstermektedir.¹⁸

Türklerde sahibi ölen at, tıpkı karısı gibi dul kalmış sayılıyordu, bu da kuyruk kesme yoluyla sembolleştirilirdi. Oğuzlar, İslam dininin kabulünden çok sonra bile bu âdete riayet etmişlerdir. Dede Korkut Hikâyelerinin kahramanları son sözlerinde atlarının kuyruklarının kesilmesini vasiyet etmektedirler¹⁹. Türklerde yas alameti olarak ölünen bindiği atın kuyruğunu kesme âdetine “*tullamak* (dul yapmak)” denir. Tanrı Dağları (Tıyaşan) Kırgızları ölünen bindiği atın kuyruğunu kesip mezarın üzerine diktikleri bir sırığa bağlıyorlardı. Tul at,

¹⁴ M. F. Köprülü, a.g.m., s. 403.

¹⁵ B. Ögel, a.g.e., s. xxv.

¹⁶ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 198.

¹⁷ Kaşgarlı Mahmud, a.g.e., s. 341.

¹⁸ Ünver Günay-Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003, s. 108-109.

¹⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 248.

Çağatay Türkçesinde “savaşta binmek için hazırlanan at” anlamındadır. Savaşa girmeye hazırlanan alplar, atlarının kuyruklarını kesip tuğ yapıyorlardı.²⁰

Bozkır Türklerindeki bu âdet Sibiryâ bölgesindeki Şamanist Türklerde de görülmektedir. XIX. asrın sonlarına kadar Hakaslarda da ölenin atı tullanıyordu. Kırmızı şeritler ile kuyruğu bağlanan bu ata “*hoylağa*” denilmektedir. Tullanan at defin töreninde, kırkında veya ölüm yıl dönümünde mezar başında kesilirdi. Güney Hakasya’da atın baş, ayak ve kuyruk ile birlikte yüzülmüş derisi mezarın başına asılıyordu. Kuzey Hakasya’da ise defin sırasında mezara konuluyordu.²¹ XV. asrın sonlarında Tarbagatay bölgesindeki Kırgızlarda şayet ölen genç biri ise atının yelesine al bir kurdele bağlanıyordu.²²

3. Ölünün Meskenine Bayrak Asılması

Türklerde yas alameti olarak ölünün çadırına bayrak veya belirli renklerde bezler asıldığına dair pek çok tarihi kayıt bulunmaktadır. 922 yılında İdil Bulgarlarının defin törenini gözlemleyen Arap seyyah İbn Fadlan, cenaze ve yas törenlerinde bayrağın kullanılmasını anlatmaktadır:

“Ölünün arkasından kadınlar ağlamaz. Erkekler ağlar. Öldüğü gün eve (çadıra) gelirler. Kapısında dururlar en acıklı, en sesli şekilde ağlarlar. Ölünün kubbeli çadırının kapısına mutlaka bir bayrak dikerler. Silahlarını getirip kabrinin etrafına korlar. İki sene matem yaparlar. İki sene sona erince çadırın kapısındaki bayrağı indirirler. Saçlarını keserler. Bu merasimler reisler (büyükler) için yapılır. Halk ise ölülerine bunların bir kısmını yapmakla yetinir”.²³ Burada kullanılan bayrağın rengi ve şekli açıklanmamıştır.

Oğuzlarda yaşlı çadırın üstüne kara ve gök bayrak asmak âdettendi. Nitekim Dede Korkut Hikâyelerinde Beyrek yurduna geldiğinde “*karalı göklü otağın*” kimin olduğunu sorar. Beyrek’in ölüm haberi üzerine kırk yiğidi kara giyinip gök sarınmış ve kız kardeşleri karalı göklü oturmuşlardır.²⁴ Hikâyedeki bilgilerden Oğuzlarda alpların ölüm alameti olarak çadırının üzerine kara ve gök renkli bezlerin asıldığı anlaşılmaktadır.

Eski dönemlerde yönetici konumunda veya zengin bir Kazak, Kırgız öldüğü zaman, ölen kişi için evinin hemen yanında bahçeye bir “*boz üy*” yani □çadır kuruluyordu. Yüz yıl kadar önce, Kırgızistan’daki defin merasimlerinde ölen kişi zengin ise kurulan □çadırın tepesine mensup olduğu boyun damgasını taşıyan bayrak dikerlerdi. Bu bayrağa da “*buncuk*”

²⁰ A. İnan, *a.g.e.*, s. 198-199.

²¹ Gülsüm Kili Yılmaz, “Hakaslarda Ölüm ile İlgili Gelenekler”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 4, Ankara 2007, s. 84-85.

²² Edward Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, (çev. Hafize Er), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 213.

²³ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, (çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 36.

²⁴ M. Ergin, *a.g.e.*, s. 139-140, 249.

derlerdi.²⁵ Diğer taraftan XIX. asırda Orta Asya’da seyahat eden İngiliz seyyah Atkinson, Sultan Darma Sırım’ın ölümü üzerine bütün Kırgızların civardaki avullara dağılarak ölüm haberini verdiklerini, ucunda kara bir flama asılı olan mızrağı yurdun kapısına diktiklerini anlatır.²⁶ Bu kayıttaki flamanın bir boy damgası taşıyan bayrak olup olmadığı belirsizdir.

Kazak, Kırgızlarda halktan bir kişi öldüğünde yaşına göre çeşitli renklerde bezler çadıra asılıyordu. Eski dönemlerde Kırgızlar, bir kişi öldüğünde çadırın tündüğünden (tepedeki açıklık) uzun bir değneğin ucunu çıkarır, ona ölenin yaşına göre üç farklı renkten bir bez bağlayıp, bayrak gibi asarlarmış. Eğer ölen kişi genç ise al, orta yaşta ise kara, yaşlı kimseler için ak renkli bezler asılırdı.²⁷ XX. asrın başlarında Kazak, Kırgızlarda birinci ölüm yıldönümünde verilen ölü yemeğinin ardından halktan bir erkek, bir yıl önce yas işareti olarak dikilmiş olan mızrağı çıkarıp kırmaya çalışırdı. Ölenin eşi ve kızları tüm güçleriyle mızrağa sarılırlar, ağlarlar ve onu bırakmak istemezlerdi. Bu erkek mızrağı yerden çıkararak kırar, bayrağıyla birlikte ateşe atarak yakardı.²⁸ Mızrak ve bayrağın yakılması yasin sona erdiğini göstermektedir.

Günümüz Türk dünyasının pek çok yerinde cenaze olan eve, çadıra bayrak asma âdeti benzer şekilde devam etmektedir. Bu da ölenin sosyal statüsüne ve ölüm şekline göre yapılmaktadır. Bu uygulama aynı zamanda ölüm olayını duyurmanın bir şeklidir. Bu konuda Türk dünyasının farklı bölgelerinden birkaç örnek verebiliriz:

Kazaklar ölüyü defnettikten sonra ölünün çocukları ve yakınları toplanarak, ölü çadırının eşiğine yas alameti olarak sırik veya mızrak üzerine üç köşeli kara bez veya keçeden, “kara” denilen bir alem bağlarlar. Kazaklarda buna “kara turgızuv” denir. Karalı uy (ev) tabiri, Kazak Türkçesi’nde ölü evini ifade eder. Kazaklarda ölen kişi, eğer alelade halktan ve genç biri ise kıvıll (al) renkli, yaşlı ise ak, orta yaşta ise bir tarafı kara bir tarafı kıvıll renkli alem bağlanır. Töre (han, yönetici) sülalesi için alem bağlama farklıdır. Onlarda bu âdet, tuğ itibarıyla yapılır. Kıvıll tuğluk töreye dâhil olanlar öldüklerinde kıvılltuğ, ak tuğluk töreye aktuğ, kök tuğluk töreye köktuğ dikerler. Yaşlısı, genci için durum aynıdır. Ölü için dikilen alem hangi renkte olursa olsun musibet, bela, kara gün işareti olarak “kara” diye tabir edilir. Yas alameti olarak kara turgızuvun sebeplerinden birisi, aş vermenin başlangıcı ve işareti

²⁵ Nejat Diyarbakırlı, “Eski Türklerde Kültür Sanat”, *Türkler*, C. 3, (Edit. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 890.

²⁶ Thomas Witlam Atkinson, *Travels in the Regions of the Upper and the Lower Amoor*, Hurst and Blackett, London 1860, s. 62-63.

²⁷ Acike Cumagulov, “Manas devrinden beyan: Kırgızlarda cenaze merasimi Zavallı Sevgili Kan Kardeşim”, (çev. Yıldız Kocasavaş), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 4, Ankara 1997, s. 142.; E. Tryjarski, *a.g.e.*, s. 213.

²⁸ E. Tryjarski, *a.g.e.*, s. 157; Fatih Ünal, “Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği”, *Bilig*, S. 45, Ankara 2008, s. 124.

sayılır. Kara bağlamanın sebeplerinden diğeri ise işareti görenlerin Fatiha suresini okumanın şart olduğu bilinciyle gelip Kur'an okuması, açlığını, susuzluğunu gidermesi ve bütün bunların ölünün ruhuna ulaşacağı inancıdır. Kazaklar arasında ölü çıkan ev, bu işareten dolayı "karalı üy" olarak adlandırılır.²⁹

Kırgız-Kazaklarda yaşlı çadıra kara bayrak asılmakla birlikte eğer ölen şehitse yas alameti olan bayrağın rengi aka (beyaza) dönüşmektedir.³⁰ Ak renk diğer manalarının yanı sıra Kumuk, Karaçay, Altay Türkleri ve Çin Salar Türkmenlerinde de matem rengidir.³¹

Özbekistan'da cenaze defnedildikten sonra ölü evinin ön cephesindeki duvara bir insan boyu yükseklikte ve başörtüsü ebadında beyaz bir bez asılır. İnanişaya göre, ölen kişinin ruhu, kırk gün boyunca, gece kelebeği (*ervah kelebek*) suretinde kendi evine teşrif eder. Eve gelince, ilk önce evin ön cephesinde asılı beyaz bezin üzerine oturur.³²

Azerbaycan'ın Ağdam bölgesinde düğün evinin kapısına al, ölü evinin kapısına kara bir kumaş parçası asılır.³³ Mugan bölgesindeki Oğuz Türklerinden olan Şahseven-Elseven göçebe Türklerinde ölüm halinde çadır (alacık, yurt) önüne bir bayrak dikilir. Böylece burası mescit olur ve yas evi olarak kullanılır. Bu bayrak-alem böylece kalır, buna dokunulmaz. Göç başlayıp çadır kaldırıncaya alem orada bırakılarak tabiata terk edilir.³⁴ Hazara Türklerinde ölüm halinde ölü evinin kapısına kara bir bez parçası asılır.³⁵

4. Cenaze Arabasına, Mezara, Camiye Bayrak Asılması

Türklerde ölüm halinde meskene dikilen bayrağın cenaze arabasına, mezara (türbe) ve camiye de asıldığı görülmektedir. Türklerde her alanda ün kazanmış kişilerin mezarlarına, atkuyruğu veya bez, bayrak asılması yaygın bir halk ve devlet geleneğidir. Mezarlara bazı Türkler bayrak veya bez asmışlar; daha eski Proto-Türk geleneklerini saklayan Türkler ise at perçemli tuğlar asmışlardır. Bazıları da sadece ölü veya yas evine asmışlardır.³⁶

²⁹ F. Ünal, a.g.m., s. 109-110.

³⁰ Ü. Günay-H. Güngör, *Türklerin Dinî Tarihi*, s. 109; A. İnan, a.g.e., s. 196.

³¹ Çinlilerde de yas evinin kapısından gök ve ak renkli bezler ile kâğıtların birlikte asıldığı bilinmektedir. Mireli Seyidov, "Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası", (çev. Orhan Yavuz), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 52, İstanbul 1988, s. 36-37.

³² Hüseyin Baydemir, "Özbekistan'da Ölüm Âdetleri", *Turkish Studies*, Volume 4/8, Ankara 2009, s. 665.

³³ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 374.

³⁴ Yaşar Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları 2*, Berikan Yayınevi, Ankara 2007, s. 104-105.

³⁵ Ali Çelik, "Afganistan'daki Hazara Türkleri ile Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Bir Mukayese Denemesi", *Millî Folklor*, S. 50, Ankara 2001, s. 12.

³⁶ B. Ögel, a.g.e., s. xv-xvi, 224-225.

Mezarlar, bu dünyadan göç eden insanların geride bıraktığı en önemli işaretlerden biri olup iki dünya arasındaki kapı olarak düşünülmüştür.³⁷ Eski Türklerin mezarlarına, özellikle evliya ve büyük şahısların mezarlarına bayrak asmaları, bunun Anadolu’da da görülmesi, bayrağın yerini bazen bezin alması, Proto-Türklerde mezara at perçemli tuğların asılması bazen de bayrağın sadece yas evine asılmasının sebebi mezar olan yerin sahiplenilmiş olması ile izah edilebilir. Mezarlıkların sahibi ölümler iken mezarın sahibi orada yatan şahıstır. Mezarda yatan şahsa ulûhiyet atfedildiği nispette ki, kahramanlar ve komutanlar kutlu kimseler olarak kabul ediliyorlardı. Onun bayrak direğine bağlanılacak her bez ile âdeta onun buyruğu ve koruması altına giriliyordu. O bölgeden, toprak, su almak hatta ağacından yaprak almak icazete bağlı idi.³⁸

Alp mezarlarında bayrakların bulunmasına dair en eski bilgiler arkeolojik kaynaklarda yer almaktadır. Tagar kültürüne ait son devir mezarlarında, bayrak kalıntılarında da rastlanmıştır. Yüksek mertebeli alp mezarlarında dağ keçisi alameti olan bayraklar bulunmuştur³⁹

Cenaze arabasına bayrak asıldığına dair tarihi bir müşahede İdil Bulgarlarında mevcuttur. İbn Fadlan, Bulgarlardan bir Müslüman veya Harezmi bir kadının kocası ölürse onu Müslümanlar gibi yıkadıklarını; sonra cenazeyi önünde bir bayrak olan bir arabaya koyup gömecekleri yere götürdüklerini anlatır.⁴⁰

Türkiye Selçuklularında ölen hükümdarların çetr ve sancakları, bir hürmet alâmeti olarak türbelerine konuluyordu.⁴¹ Aynı gelenek Timur’un türbesinde de görülmektedir.⁴² XVIII. asır Kazak hanlarından Ebulhayır’ın mezarının üstündeki kubbeye çakılmış bir mızrak ile mezarın kubbesine asılmış kaşık, kâse, atkuyruğu, darı çıkını ve daha başka eşyaların bulunduğu bilinmektedir.⁴³

Çağatay Türk kültür çevresinde “çökem” kelimesi evliya mezarlarının üzerindeki bayrak veya gönderi ifade etmektedir.⁴⁴ Türk dünyasındaki yatırların birçoğunda bayrak bulunmaktadır. Türbelerde bulunan bayrak-sancaklar hâkimiyet alâmeti olarak, işlenmiş

³⁷ Nilgün Çıblak, “Anadolu’da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler”, *Türk Kültürü*, S. 474, Ankara 2002, s. 606.

³⁸ Yaşar Kalafat, “Ölüm ile İlgili İnanışlar”, *Aile Yazıları*/8, (Edit. Saim Sakaoglu-Mehmet Aça-Pervin Ergun), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 345.

³⁹ Tuncer Gülensoy, “At Damgaları”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, (Edit. Emine Gürsoy-Naskali), Türkiye Jokey Kulübü, İstanbul 1995, s. 102-103.

⁴⁰ İbn Fadlan, *a.g.e.*, s. 36.

⁴¹ M. F. Köprülü, *a.g.m.*, s. 408.

⁴² Y. Kalafat, *a.g.m.*, s. 345.

⁴³ F. Ünal, *a.g.m.*, s. 118.

⁴⁴ B. Ögel, *a.g.e.*, s. 226.

ayetlerle süslenmiştir. Mesela Kars'ta Celâl Baba türbesinde, kible tarafına asılı bulunan bayrağın üzerinde ok ve yay vardır.⁴⁵

Eski dönemlerde halktan kişilerin mezarına renkli bezlerin asılmasına dair tarihi bir müşahede XIX. asırda Hazar Ötesi Türkmenlerinin Teke boyu arasında bir süre rehin kalan Fransız fotoğrafçı Blocqueville tarafından yapılmıştır. Blocqueville, halktan bir ölünün defni bitince mezarın başucuna bir kazık veya kalın bir sopa dikilerek renkli bezlerin bağlandığını anlatmaktadır.⁴⁶ Bu bezlerin hangi renklerde olduğunu açıklamamıştır. Muhtemelen Oğuz-Türkmen âdetince gök ve kara renkli olmalıdır.

Günümüz Türk dünyasında tabuta, mezara bez, bayrak asılması âdeti devam etmektedir. Bazı örnekler verecek olursak; Uygur Türkleri arasında cenaze mezara konduğunda bazen üzerine çeşitli renklerde bez asılmaktadır. Ak yaşlılıktan vefat edenlerin, al doğum sırasında ölen kadınların, mavi delikanlılık çağındaki erkeklerin ve sarı bez ise kızlık çağında kaybedilen gençlerin mezarına bağlanmaktadır.⁴⁷ Buradaki mavi ve sarı renkler genç yaşta ölen kişinin cinsiyetini ayırt etmek için kullanılmaktadır.

Günümüzde yerleşik Kırgızlarda bir evde cenaze olduğunun anlaşılması için evin önüne gök (mavi) renkli bir bez asılmaktadır. Evin yerini bilmeyenler bu alamet ile bulur. Kadınların yası bir yıl sürer ve yasin bittiği yıllık töreninde kara ve gök (mavi) renkli elbiselerini çıkarırlar.⁴⁸

Kafkasya'da Kumuklar ve Karaçaylar mezarların başına ak bir bayrak dikerler. Kabir taşlarının çoğunda da ak bayrak görülür. Azerbaycan'ın bazı bölgelerinde (Cebrayıl, Sabirabad, Ağdaş, Gence) tabutun üstüne Oğuz-Türkmenlerde görülen gök ve kara renkli örtü örtülür.⁴⁹

Bayrağın ölüm ve yas alameti olarak kullanılması Şii Türk topluluklarında da görülmektedir. Afganistan Hazara Türklerinde şehit mezarının başına yeşil veya al renkli bayraklar asılır. Nevruz bayramından birkaç gün önce çevre illerden birçok insan Mezar-ı Şerif'e gelir. Türbedeki renkli bezlerden oluşan bayrak "Cande" göndere çekilir ve Nevruz'dan sonraki kırk gün boyunca çekili kalır.⁵⁰

⁴⁵ Y. Kalafat, *Doğu Anadolu'da*, s. 122.

⁴⁶ Henri de Couliboeuf Blocqueville, *Türkmenler Arasında*, (çev. Rıza Akdemir), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 62.

⁴⁷ Adem Öger-Alimcan İneyet, "Uygur Türklerinde Ölüm ile İlgili İnanış ve Adetler", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S.1/2, Nevşehir 2013, s. 54.

⁴⁸ Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Dinî ve Sosyal Hayat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 291, 297.

⁴⁹ M. Seyidov, a.g.m., s. 36-37.

⁵⁰ A. Çelik, a.g.m., s. 12, 15.

İran, Irak, Anadolu ve Azerbaycan'da yas rengi karadır. Bu bölgelerde Muharremlikte minareye kara bayrak asılır.⁵¹ Günümüzde Türkmenler dâhil Irak'ın genelinde bütün Şii kesiminde Muharrem ayı ritüelleri Zilhicce ayının son gününde Kerbela'da bulunan Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın yatırırlarının kubbelerinde asılan ve intikamlarının henüz alınmadığının bir işareti anlamına gelen kırmızı bayraklar indirilip yerine yas alameti olan kara bayraklar asılarak başlar.⁵²

Yayan olarak Kerbela'ya giden ziyaretçiler ellerinde yeşil bayraklar taşırlar. Böyle yapınca Hz. Hüseyin tarafından karşılanacaklarına inanırlar. Dilek tutanlar ve murat isteyenler de ellerinde bayrak taşıyarak Kerbela'ya giderler. Muharrem'in kırkıncı gününden sonra gelen Safer ayında hayat normal akışına döner; Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın yatırırları üzerine asılan bayraklar aşağı indirilir.⁵³ Nahçıvan Keleki'de, yas evinde kara giyilir. Muharremlikte caminin minaresinden ince kara uzun bir bayrak asılır. Bu yas alametidir. Bu uygulama Iğdır'da da vardır. Türkmeneli Erbil'de cenazeyi duyurmak için namazının kılınacağı caminin duvarına kara bir bez asılır. Bu bezdeki beyaz bir boya ile ölüm haberi duyurulur.⁵⁴

Anadolu'nun birçok yöresinde de mezara bayrak asıldığı veya bez parçalarının bağlandığı tespit edilmiştir. Ankara'nın Haymana ilçesinde ölü, genç ise mezarına bayrak asılırken, Bayburt'ta genç yaşta ölen, gurbette vefat eden, askerde şehit düşenlerin mezarına değişik renkte tülbent ve bezler bağlanır, ak bayrak asılır. Aydın'da yeni defnedilen cenazenin mezarına kendi elbisesinden bir parça veya herhangi bir bez asılır. Bolu'da mezara ağaç dikilir, ölen erkekse ağaca şapka, kadınsa yazma bırakılır. Adana ve Mersin'de ölen kişi, genç kız veya gelinse mezarın başına kırmızı yazma asılır, bekâr bir genç kız ise mezarına gelinlik konur; delikanlı veya askerse bayrak asılır. Şehit mezarlarına Türk bayrağı dikilir. Bu uygulamalar, ölenin yaşı ve cinsiyeti, ölümünün nasıl olduğu konusunda bilgiler vermektedir.⁵⁵

Tahtacılar da ve Güney'deki kimi Yörük oymaklarında mezar başına al renkte bez asma âdeti vardır. Tahtacılar da al ve ak renkli kumaşlardan oluşan bu bayrağa, "yel bayrağı"⁵⁶

⁵¹ Y. Kalafat, *Türk Halk İnançları 2*, s. 151.

⁵² Necdet Yaşar Bayatlı, "Irak Türkmenleri Arasında Muharrem Ayı Ritüelleri Çerçevesinde Oluşan Sözlü Halk Edebiyatı Ürünleri ve Bu Ürünlerin Geleneksel Anlatıcıları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 86, Ankara 2008, s. 63.

⁵³ N. Y. Bayatlı, a.g.m., s.65, 67.

⁵⁴ Yaşar Kalafat, *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*, ASAM Yayınları, Ankara 2000, s. 63.

⁵⁵ N. Çıblak, a.g.m., s. 610-611; Nergis Biray, "Defin Sonrası Uygulanan Gelenekler", *Aile Yazıları/8*, (Edit. Saim Sakaoğlu-Mehmet Aça-Pervin Ergun), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 248.

⁵⁶ Yel bayrağı ile Şamanist Türklerdeki cayık ve som inançları arasındaki münasebet için bakınız: İbrahim Dilek, "Altaylardan Anadolu'ya Bir Yemek, Bir Oyun ve Bir Ölüm Geleneği Üzerine", *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, (Edit. Ekrem Arıkoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 633-634.

denir.⁵⁷ Bahşiş, Kemikli, Kulfalı obalarında bu âdet görülmüştür. Tahtacılar bu bayrağın altına şeker koyarlar. Ölen insanın en yakın akrabaları veya kendi çocukları her gün ibadet eder gibi bayrağın altından birer şeker alıp yer.⁵⁸ 1930'larda Binboğa dolaylarında ve Göksün bölgesinde yerleşmiş olan Yörüklerde mezarların başında ateş yakmak, garip ve genç ölenlerin mezarına bayrak asmak yaygın âdetlerdendi.⁵⁹

Günümüz Muğla yöresi Tahtacı Türkmenlerinde evlilik yaşına geldiği halde evlenmeden ölen genç kız ve erkeklerin mezarına al bez, şehit mezarlarına da Türk bayrağı asılmaktadır.⁶⁰ Mersin yöresi Yörüklerinde cenaze defnedildikten sonra en son mezarın başına hazırlanan bayrak dikilir.⁶¹ Tahtacılarda genç yaşta ölenin akrabaları, ipekli ve renkli kumaşlardan yaptıkları bayraklarla tabutun ardından giderler. Tokat ve Zile'de cenaze mezarlığa götürülürken tabutun önündeki söğüt ve kavak dalları, renkli bez parçalarıyla süslenir.⁶²

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere kara, gök (mavi, yeşil) ve bazen de al (kızıl, kırmızı) ve ak renk Türklerde ölüm ve yası ifade eden renklerdir. Bu renklerin yas alameti olarak kullanılması eski Türk inançlarıyla ilgilidir.⁶³ Kara renk en yaygın olan yas rengidir. Oğuzlarda kara rengin yas alameti olarak, Selçuklu devrindeki Türkmenlerde, Timurlularda, Kara Koyunlularda, Akkoyunlarda, Anadolu Beyliklerinde ve nihâyet Osmanlılarda varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Karanın yanı sıra gök renginin de yas alameti olarak kullanıldığı 1448'de Akkoyunlu Cihangir'in oğlu İbrahim Beğ'in ölümü üzerine tutulan yasta görülmektedir.⁶⁴

Gök ve kara rengi Gök Tanrı inancındaki ikili sistem ile ilişkilidir. Gök Tanrı göktedir ve gök rengi ile tesmiye edilir. Toprağın rengi ise karadır (=yağız)⁶⁵. İnsanlar için bolluk ve bereket yağmur olup gökten iner. Bunun yanı sıra felaketler ve ölüm de gökten gelir. İnsan doğarken ruhu göklerden iner, öldüğünde de yine göğe uçar. İnsanlar bir dilekte buldukları zaman ellerini göğe açar, gözlerini de göğe diker çünkü yaratıcı, insanların itikadına göre

⁵⁷ Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971, s. 71, 73.

⁵⁸ Ali Rıza Yalman, *Cenüpta Türkmen Oymakları I*, (haz. Sabahat Emir), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s. 269.

⁵⁹ Ali Rıza Yalman, *Cenüpta Türkmen Oymakları II*, (haz. Sabahat Emir), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s. 362.

⁶⁰ Aslı Büyükokutan, "Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinde Ölümle İlgili İnanç ve Pratikler", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 21, Niğde 2007, s. 72, 77.

⁶¹ Ayşe İncir, "Mersin Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili İnanışların Mukayeseli Araştırması" Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011, s. 59.

⁶² S. V. Örnek, *a.g.e.*, s. 57.

⁶³ Geniş bilgi için bakınız: Reşat Genç, "Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil", *Erdem*, S. 27, Ankara 1997, s. 1075-1110; M. Seyidov, *a.g.m.*, s. 33 vd.

⁶⁴ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 398.

⁶⁵ "Üze kök tengri asra yağız yer kılınıtkda, ekin ara kişi oğlı kılınımış", Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Simurg Yayınları, İstanbul 1998, s. 38, 62.

göktedir ve yeryüzünde ne varsa ondan gelmektedir. Gök kelimesi daha sonraları yeşil (yaşıl, yeşil) kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Yeşil kök tabiri, kaynaklardan anlaşıldığına göre İslam sonrası Karahanlı (Kutadgu Bilig) döneminde kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁶

Şamanist Türk halklarında ak renk, iyi ruhların, gök ve yeryüzünün, Tanrı Ülgen'in rengidir. Kara renk ise kötü ruhların, yer altının ve Tanrı Erlik'in rengidir.⁶⁷ Ak renk, Şamanist Türklerde aynı zamanda cenneti temsil etmektedir.⁶⁸ Gök renginin Şamanizm'deki karşılığının ak renk olduğu görülmektedir.

---

⁶⁶ Elvin Yıldırım, *“Türk Kültüründe Renkler ve İfade Ettikleri Anlamlar, Yüksek Lisans Tezi”* İstanbul 2012, s. 134-135, 137.

⁶⁷ A. İnan, *a.g.e.*, s. 27 vd., 39 vd.

⁶⁸ W. Radloff, *Sibirya'dan I*, (çev. Ahmet Temir), Maarif Basımevi, İstanbul 1956, s. 8.

Sonuç

Türklerde bayrak anlayışının kökleri çok eski dinî inanç ve devlet felsefesine dayanmaktadır. Türkçede bayrak kelimesinin aslı olan batrak kelimesi eski Türklerde bayrağın da bir tür kutsal silâh olarak doğup geliştiğini göstermektedir. En eski dönemlerden itibaren alplar, atlarının kuyruk ve yelesinden yaptıkları tuğ ve şahsi bayrakları olan renkli bezleri silahlarına asmışlardır. Hükümdarlar hem baş alp hem de Tanrıdan aldıkları hâkimiyetin bir alameti olarak tuğ ve bayrak kullanmışlardır. Tuğ ve bayrak savaşta ölüm sonrası hayata hazırlığın bir işaretidir. Türklerde alplar, beyler ve devlet adamları rütbe veya konumlarına göre bir alamet-belge olarak farklı farklı tuğ ve bayraklara sahip olmuşlardır. Türklerde en eski dönemlerden günümüze kadar, siyasi, sosyal statüye göre tuğ, bayrak ve çeşitli renklerde bezler bir ölüm ve yas alameti olarak kullanılmıştır. Ancak tarihi kayıtlarda bayrak veya renkli bez ifadelerinin genel olarak kullanılması, ayrıntılı olarak tanımlanmaması bu tasnifi zorlaştırmaktadır. Yine de mevcut bilgilere göre bu alametlerin kullanılmasında eski Türk toplum yapısındaki yöneticiler (ak kemik, ak budun) ve yönetilenler (kara kemik, kara budun) şeklindeki ikili sınıflamanın belirleyici olduğu ileri sürülebilir. Başka bir ifadeyle dinî kökenli bir devlet ve halk geleneği olarak da tanımlanabilir. Türk halklarının konar-göçer veya yerleşik olması, boy-oymak teşkilatındaki statüsü, beylik veya devlet sahibi olup olmaması da bu konuda belirleyici olmuştur. Genel olarak yönetici sınıfın (alp, bey, aksakal, velî, devlet adamı, hükümdar) ölüm ve yas alameti olarak tuğ ve bayrak, halktan kişilerin ölüm ve yas alameti olarak ise belirli renklerde bezlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde artık hemen her devlette bir bayrak geleneği oluşmuştur. Asker ve devlet adamlarının tabutları bayrağa sarılmakta veya mezarlarına bayrak asılmaktadır. Ayrıca önemli kişilerin vefatı halinde yas alameti olarak bayraklar yarıya indirilmektedir. Türklerde bir devamlılık halinde ölüm ve yas alameti olarak tuğ, bayrak ve renkli bezlerin meskene, mezara, cami veya minareye asıldığı, cenaze alaylarında taşındığı görülmektedir. Ölüm ve yas alameti olarak alplar için tuğ ve renkli bezler, beyler için tuğ veya kendi boy damgalarını taşıyan alemlî bayraklar, hükümdarlar için ise devlet bayrakları kullanılmıştır. Selçuklu ve Timurlu hükümdarlarının çetr ve sancakları, bir hürmet alâmeti olarak türbelerine konulmuştur. Türklerde halktan bir kişi öldüğünde, ölüm ve yas alameti olarak sosyal statüsü, yaşı ve ölüm sebebine göre çeşitli renklerde bezler kullanılmıştır. Günümüzde de bu âdet sürdürülmektedir. Bu bez veya bayraklarda kullanılan en yaygın renkler kara, gök (mavi, yeşil) ve ak renkleridir. Coğrafi farklılık ve kültürel değişim

sonucunda bunlara al ve sarı renkler de eklenmiştir. Yine de tarih boyunca Türk halklarında en yaygın ölüm ve yas rengi karadır. Bu renklerin ölüm ve yas alameti olarak kullanılması eski Türklerin din ve inançlarıyla ilgilidir. Oğuz-Türkmenlerde bu renkler kara ve gök renkleridir. Kazak ve Kırgızlarda ölen kişi genç ise al (kızıl), orta yaşta ise kara veya kara-kızıl, yaşlı kimseler için ak renkleridir. Uygurlarda yaşlılar için ak, doğum sırasında ölen kadınlar için al, genç erkekler için mavi, genç kızlar için sarıdır. Şehitler için Kazak-Kırgızlarda ak, Şii Türk topluluklarında al ve yeşil kullanılmaktadır. Anadolu'da ise şehitler için ak renkli bez ve daha yaygın olarak Türk Bayrağı asılmaktadır. Anadolu'da ölüm ve yas alameti olarak bayrak ve kırsal yörelerde çeşitli renklerde bezler halen kullanılmaktadır. Bu uygulamalar, ölenin yaşı ve cinsiyeti, ölümünün nasıl olduğu konusunda bilgi vermenin yanı sıra genç yaşta ölenlerin mezarına daha çok özen gösterildiğine de işaret etmektedir. Orta Asya Türk halklarında bu renklerin kullanımında ortak noktalar bulunmakla birlikte; Anadolu'da yerleşik hayata geçiş, İslami tesirler, son dönemlerde artan göç ve şehirleşme gibi çeşitli sebepler ile bazı kültürel değişimler yaşanmıştır. Anadolu'da ölüm ve yas alameti olarak özellikle kırsal yörelerde al ve ak renkli bezler, şehit ve gazi cenazelerinde ise Türk bayrağı kullanılmaktadır.

Kaynaklar

- ATKINSON, T. W., *Travels in the Regions of the Upper and the Lower Amoor*, Hurst and Blackett, London 1860.
- BAYATLI, N. Y., “Irak Türkmenleri Arasında Muharrem Ayı Ritüelleri Çerçevesinde Oluşan Sözlü Halk Edebiyatı Ürünleri ve Bu Ürünlerin Geleneksel Anlatıcıları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 86, Ankara 2008, s. 61-82.
- BAYDEMİR, H., “Özbekistan’da Ölüm Âdetleri”, *Turkish Studies*, Volume 4/8, Ankara 2009, s. 662-683.
- BİRAY, N., “Defin Sonrası Uygulanan Gelenekler”, *Aile Yazıları/8*, (Edit. Saim Sakaoğlu-Mehmet Aça-Pervin Ergun), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 225-267.
- BLOCQUEVILLE, H. de C., *Türkmenler Arasında*, (çev. Rıza Akdemir), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- BÜYÜKOKUTAN, A., “Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinde Ölümle İlgili İnanç ve Pratikler”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 21, Niğde 2007, s. 63-86.
- CUMAGULOV, A., “Manas devrinden beyan: Kırgızlarda cenaze merasimi Zavallı Sevgili Kan Kardeşim”, (çev. Yıldız Kocasavaş), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 4, Ankara 1997, s. 141-151.
- ÇAĞRICI, M., “Câhiliye Döneminde ve İslâm’da Matem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 128-129.
- ÇELİK, A., “Afganistan’daki Hazara Türkleri ile Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Bir Mukayese Denemesi”, *Millî Folklor*, S. 50, Ankara 2001, s. 9-21.
- ÇIBLAK, N., “Anadolu’da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler”, *Türk Kültürü*, S. 474, Ankara 2002, s. 605-614.
- DİLEK, İ., “Altaylardan Anadolu’ya Bir Yemek, Bir Oyun ve Bir Ölüm Geleneği Üzerine”, *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, (Edit. Ekrem Arıkoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 628-635.
- DİYARBEKİRLİ, N., “Eski Türklerde Kültür Sanat”, *Türkler*, C. 3, (Edit. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 827-894.

- ERDEM, M., *Kırgız Türkleri Dinî ve Sosyal Hayat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.
- ERDEM, S., “Alem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, s. 352-354.
- ERGİN, M., *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- ERKOÇ, H. İ., *Eski Türklerde Devlet Teşkilâtı (Gök Türk Dönemi)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.
- ERKOÇ, H. İ. “Türk Mitlerindeki Motifler (VI-VIII)”, *Journal of Old Turkic Studies*, C. 1, S. 1, 2017, s. 36-75.
- GENÇ, R., “Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil”, *Erdem*, S. 27, Ankara 1997, s. 1075-1110.
- GÜLENSOY, T., “At Damgaları”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, (Edit. Emine Gürsoy-Naskali), Türkiye Jokey Kulübü, İstanbul 1995, s. 95-119.
- GÜNAY, Ü. ve GÜNGÖR, H., *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.
- GÜNAY, Ü. ve GÜNGÖR, H., *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, Kayseri 1998.
- GÜRKAN, S. L., “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 32-34.
- HARMAN, Ö. F., “Matem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 127-128.
- İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, (çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.
- İNAN, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- İNCİR, A., “*Mersin Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili İnanışların Mukayeseli Araştırması*” Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011.
- KALAFAT, Y., *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*, ASAM Yayınları, Ankara 2000.
- KALAFAT, Y., *Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları 2*, Berikan Yayınevi, Ankara 2007.
- KALAFAT, Yaşar, *Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırılmalı Halk İnançları Kodlar-Kültler- I*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.
- KALAFAT, Y., *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

- KALAFAT, Y., “Ölüm ile İlgili İnanışlar”, *Aile Yazıları/8*, (Edit. Saim Sakaoğlu-Mehmet Aça-Pervin Ergun), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 333-354.
- Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, (haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- KÖPRÜLÜ, M. F., “Bayrak”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1979, s. 401-420.
- ÖGEL, B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- ÖGER, A. ve İNAYET, A., “Uygur Türklerinde Ölüm ile İlgili İnanış ve Adetler”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S.1/2, Nevşehir 2013, s. 49-64.
- ÖRNEK, S. V., *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971.
- RADLOFF, W., *Sibirya'dan I*, (çev. Ahmet Temir), Maarif Basımevi, İstanbul 1956.
- SEYİDOV, M., “Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası”, (çev. Orhan Yavuz), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 52, İstanbul 1988, s. 33-52.
- SÜMER, F., *Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- TRYJARSKİ, E., *Türkler ve Ölüm*, (çev. Hafize Er), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012.
- TEKİN, T., *Orhon Yazıtları*, Simurg Yayınları, İstanbul 1998.
- ÜNAL, F., “Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği”, *Bilig*, S. 45, Ankara 2008, s. 103-130.
- YALMAN, A. R., *Cenupta Türkmen Oymakları I-II*, (haz. Sabahat Emir), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
- YILDIRIM, E., “*Türk Kültüründe Renkler ve İfade Ettikleri Anlamlar*” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.
- YILMAZ, G. K., “Hakaslarda Ölüm ile İlgili Gelenekler”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 4, Ankara 2007, s. 65-87.